

עורכים: ד"ר הראל חורב, ד"ר מירה צורף כרך 3, גיליון מס' 11, 6 באוקטובר 2013

המעורבות הסעודית במלחמת האזרחים בסוריה – אליה וקוץ בה?

נחום שילה*

יחסי סעודיה-סוריה הושתתו במשך שלושים השנים האחרונות על ידידות, קרבה ושיתוף פעולה. בשנות השמונים והתשעים של המאה הקודמת, כאשר ברית-המועצות המתפוררת החלה למשוך ידיה מהנעשה במזרח התיכון ולא יכלה יותר לסייע לסוריה, העניקו הסעודים לסורים תמיכה דיפלומטית מול הלחצים של מדינות המערב. שיאה היה בחסות שנתנו להסכם טאא'ף (1989) שסיים את מלחמת האזרחים בלבנון והעניק לסוריה מעמד מיוחד במדינה זו. התמיכה הסעודית בסוריה בתקופה המדוברת באה לידי ביטוי גם במישור הפיננסי. בתמורה להתייצבותה של סוריה לצד סעודיה וכווית במלחמת המפרץ של 1991, העניקו השתיים לסוריה סיוע בסך 2.5 מיליארד דולר, שתרים לייצוב המטבע הסורי המתדרדר.

בתחילת המילניום חלו חילופי-גברי בשתי המדינות. בשאר אל-אסד הפך לנשיא סוריה ביוני 2000, בעקבות מות אביו, חאפז, ובסעודיה היה ברור בתקופה ההיא שעבדאללה בן עבד אל-עזיז, הגם שרשמית היה עדיין רק יורש העצר, הינו השליט בפועל בשל מחלתו הקשה של המלך פהד, שמת ב-2005. משקיפים המצויים בנבכי היחסים בין שתי המדינות יכולים היו לצפות שהקשרים ביניהן ילכו ויתחזקו, בין היתר מכיוון שבין יורש העצר הסעודי למשפחת אסד קיימים קשרי משפחה. עבדאללה נישא לאישה לבנונית בשם עאא'דה פַּסְתֶּק, אשר אחת מאחיותיה נישאה לרפעת אסד – דודו של בשאר ואמנם, משפחת פסתק קיימה לאורך השנים קשרים עסקיים ענפים עם עבדאללה, כולל עסקי נשק ונפט. כאשר הוכתר עבדאללה רשמית למלך סעודיה, הוא חתר לשפר את היחסים עם סוריה, על מנת לתקוע טריז מדיני בינה ובין איראן. לשם כך מינה בין היתר את בנו, עבד אל-עזיז, שהוא גם בנה של עאא'דה פסתק, כ"מחזיק תיק סוריה-לבנון" בממשל הסעודי. לפי דיווחי העיתונות הערבית, עבד אל-עזיז קשר במהרה קשרים הדוקים עם בן דודו מדור שני, הנשיא בשאר אל-אסד.

מהם הגורמים שהביאו לכך שכיום סעודיה, בהנהגת המלך עבדאללה, עושה כל שביכולתה להפלת משטרו של בשאר אל-אסד באמצעות הסיוע שהיא מושיטה למורדים? מדוע סעודיה, שבדרך כלל מעדיפה ליישב מחלוקות וסכסוכים בדרכים דיפלומטיות פועלת, על פי דיווחים שונים, בכדי לשכנע את הממשל האמריקני להנחית מהלומה צבאית מוחצת על סוריה?

מטבע הדברים, ישנם מספר גורמים שהובילו לשינוי בעמדה הסעודית, והם מתחלקים לכמה מישורים המשקפים זה לזה: מישור היחסים הבילטרליים בין סעודיה לבין סוריה, המישור האזורי הבין-ערבי והמישור המפרצי. השבר הגדול ביחסי סעודיה-סוריה החל בעקבות הירצחו של ראש ממשלת לבנון, רפיק אל-חרירי בפיצוץ מכונית תופת בבירות בפברואר 2005. רצח, שרבים הן בלבנון והן מחוצה לה, וסעודיה בכלל אלה, ייחסו לשיתוף הפעולה בין חזבאללה למשטרו של בשאר אל-אסד. הסעודים זעמו על הרצח, בשל העובדה ששמשו כפטרון של משפחת אל-חרירי בלבנון שבאמצעותה ובאמצעות אליטות פוליטיות, כלכליות ודתיות אחרות (כולל ראשי הממשלה השונים בלבנון והתנועה הסלפית באזור טריפולי) הם מקדמים את האינטרסים שלהם בארץ הארזים; בראש ובראשונה על מנת לבלום את ההשפעה האיראנית במדינה זו, תוך פרימת "הסהר השיעי" שלתפיסתם משתרע עתה מאיראן עד לבנון, בעוברו דרך עיראק וסוריה. לכך יש להוסיף את העובדה שרפיק אל-חרירי לא רק שהיה אזרח סעודי, אלא גם ניהל בסעודיה רשת ענפה של קשרים אישיים ועסקיים עם ראשי משפחת המלוכה ועל כן הצטייר מבחינתם מותו כטרגדיה אישית.

ניסיונותיה של סעודיה לבלום את ההשפעה האיראנית בלבנון פותחים צוהר להבנת הגורם העיקרי שבגיניו חותרת סעודיה להפיל את משטרו של בשאר אל-אסד והוא היריבות הסעודית-איראנית. בעשור האחרון הפכה יריבות זו, הנובעת ממניעים דתיים (שיעים מול סונים), אתניים (ערבים מול פרסים) וגאו-אסטרטגיים (חתירתה של איראן להגמוניה אזורית והחשש הסעודי מפני תכנית הגרעין האיראנית), למלחמה קרה של ממש. סעודיה ואיראן נאבקות זו בזו בכמה זירות עימות ברחבי המזרח התיכון, באמצעות ארגונים-שליחים (Proxies) ובאמצעות הזרמות כספים לקהילות ולארגונים במדינות אלו. בעיראק תומכים הסעודים בגורמים הסונים שנאבקים בשיעים הנתמכים על-ידי איראן. בתימן מסייעים הסעודים לממשל המרכזי במאבקו במורדים החותיים - שיעים מהזרם המרכזי של השיעה (להבדיל מהשיעים הזיידים) - המקבלים סיוע כספי וצבאי מסיבי מאיראן. בזירה הפלסטינית תומכים הסעודים ברשות הפלסטינית על מנת שזו לא תאבד את הגדה המערבית לחמאס הנתמך בידי איראן. לגבי מצרים מצהירים הסעודים כי הם נכונים להעניק סיוע כלכלי מסיבי למשטר הצבאי בראשות הגנרל אל-סיסי, כדי שמשטר זה יוכל למגר את האחים המוסלמים הזוכים לאהדתה של איראן, גם אם הסיוע האמריקני לצבא מצרים יקוצץ או יופסק.

מנקודת מבט סעודית, המעורבות במלחמת האזרחים בסוריה נגזרת גם מהמישור האזורי של יחסי הכוחות בקרב מדינות המפרץ-הפרסי. על אף שרבים נוהגים לראות את שש מדינות ה-GCC כמקשה אחת, אין הדברים כך ולמעשה קיים מאבק על ההגמוניה בקרב מדינות אלה, בעיקר בין סעודיה, איחוד האמירויות וקטר. השתיים האחרונות בולמות ניסיונות סעודים להביא לאיחוד מדיני וכלכלי של מדינות המפרץ. במקרה דנן, קטר, אשר מנסה לשמש כשחקן במערכת המזרח-תיכונית, באמצעות

מאמצי תיווך בין מדינות באזור ובאמצעות הזרמת סיוע כלכלי נדיב, מאתגרת את הסעודים. במלים אחרות, הסעודים אינם יכולים להרשות לעצמם לנקוט עמדה פסיבית במלחמת האזרחים בסוריה כאשר קטר מגלה פעילות ערה בכל המישורים במלחמה זו. על פי דיווחי אמצעי התקשורת השונים, העניקה קטר עד כה למורדים סיוע כספי בסך 3 מיליארד דולר ושיגרה אליהם יותר מ-70 משלוחי נשק, בטיסות דרך תורכיה.

הסעודים קוראים בגלוי להפלת משטרו של אסד, אך בחדרי חדרים אין ספק שהמצב נתפס כמורכב הרבה יותר. לסעודים ברור, כמו לכולם, כי במידה שמשטרו של אסד יקרוס, יהווה הדבר הישג אדיר לכוחות הג'יהאד העולמי, מבית מדרשו של ארגון אל-קאעדה, שקוראים להפלת "המשטר העלאווי הכופר". לסעודים התנסות מרה בתחום זה, שכן, בשנות השמונים הם סייעו בכסף ובלוחמים, למוג'אהדין באפגניסטן במלחמתם נגד הכיבוש הסובייטי. אלא שלאחר מתן ההסכמה הסעודית להצבת חיילים אמריקנים על אדמת המדינה בעקבות משבר המפרץ של 1990, קם הגולם על יוצרו והמוג'אהדין החלו לקרוא להפלת משפחת המלוכה הסעודית, בטענה כי שלטונם נוגד את השריעה וכי הם משתפים פעולה עם כופרים. מכוניות התופת שפוצצו אנשי אל-קאעדה בריאד ובערים מרכזיות אחרות בסעודיה, החל משנת 2003, המחישו לסעודים עד כמה מסוכנת חרב הפיפות הזו. הסיוע שהעניקה סעודיה לגורמים סונים בעיראק, בכדי לבלום את השאיפות השיעיות-איראניות במדינה זו, התברר גם הוא כבעייתי, כיוון שחלק ממנו הגיע לידי אנשי אל-קאעדה.

הסעודים נמצאים, אם כן, במצב בו עליהם לברור את המינון הנכון של מעורבותם במלחמת האזרחים בסוריה. מצד אחד הם מצדדים ובגלוי בהפלת משטרו של אסד, אולם מצד שני לא יהיה זה מפתיע אם מקבלי ההחלטות יושבים להם עכשיו בחדרי חדרים בריאד ודנים בדאגה בשאלה כיצד תוכל ארצם להכיל מצב בו ארגון אל-קאעדה יהיה המנצח הגדול של מלחמת האזרחים בסוריה.

*נחום שילה הוא חוקר המתמחה בענייני סעודיה והמפרץ הפרסי וחבר בדסק לחקר רשתות של מרכז דיין.